

Ilze Veigura

Grāmatas mākslinieciskās kvalitātes:

Kurta Frīdrihsona ilustrācijas

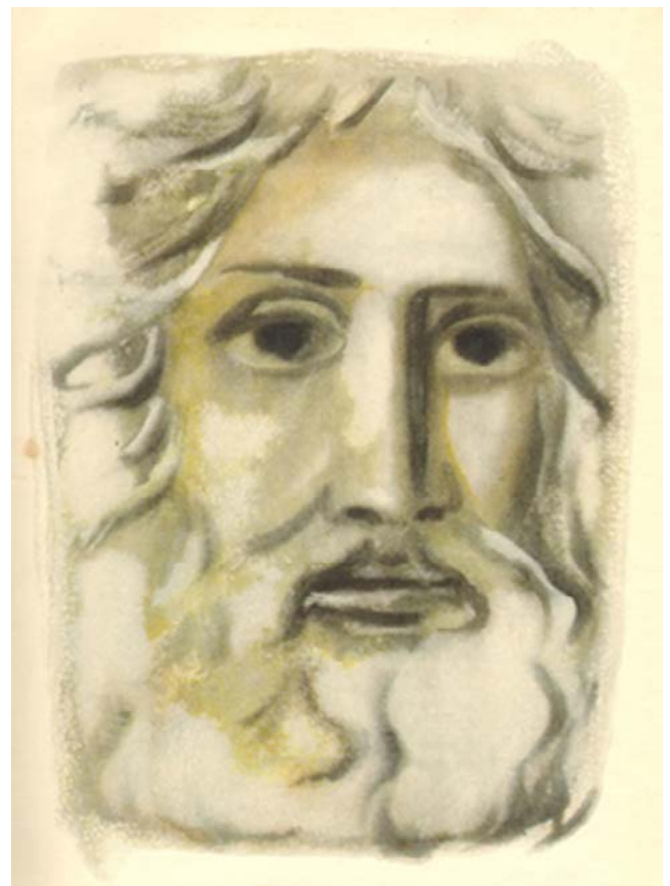
Kurts Frīdrihsons Andrejostā
1989. gadā (Avots: Repše, Gundega.
Pieskārieni. Kurts Frīdrihsons. Rīga :
Jumava, 1998)

Uz grāmatu var raudzīties ne tikai kā uz informācijas resursu, bet arī kā uz vienotu māksliniecisko veselumu. Latvijas Universitātes Bibliotēkas krājums ir bagāts ar grāmatu mākslā nozīmīgiem izdevumiem. Šis aspekts tiek aktualizēts arī Bibliotēkas rīkotajos pasākumos, piemēram, pagājušā gada septembra beigās, akcentējot izdevējdarbību, kuras pamatā ir mākslinieciskā un poligrāfiskā kvalitāte, notika apgādam “Zelta Ābele” veltīta **neKonference “Zelta lappuse Latvijas grāmatniecībā”**. Savukārt decembrī noritēja pasākums “**Vārdi un bildes**”, kurā uz sarunu par grāmatas noformējuma kvalitātēm tika aicināti mākslinieki. Turpinot grāmatas kā mākslas darba tematiku, aicinu tuvāk iepazīties ar Kurta Frīdrihsona (1911–1991) veikumu šajā jomā.

Frīdrihsona personība un mākslinieciskās intereses veidojās pirmās brīvvalsts laikā. No 1930. līdz 1948. gadam viņš studēja Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātē un apmeklēja kursus pie Vilhelma Purviša, kā arī papildinājās Francijā, kur 1938. gadā mācījās pie Andrē Derēna (*André Derain*). Savukārt māksliniecisko briedumu Frīdrihsons sasniedza laikā, kad Latvija atradās Padomju Savienības sastāvā. Viņš bija viens no māksliniekiem, kura dzīvi un radošo darbību spēcīgi ietekmēja Padomju Savienībā realizētās represijas, laikā no 1951. līdz 1956. gadam mākslinieks atradās izsūtījumā Omskas apgabalā. Dzīves gaitā Frīdrihsons pievērsās atšķirīgām tehnikām – eļļai, pastelīm, akvarelim un zīmējumam, kā arī apliecināja sevi dažādās mākslas jomās – glezniecībā, scenogrāfijā, muzeja telpas organizēšanā un grāmatu mākslā. Viņš attīstīja romantizēta vispārīguma un distancētības caurstrāvotu izteiksmes stilu, kas bija cieši saistīts ar mākslinieka intelektuālajām interesēm.

Viens no Frīdrihsona interešu laukiem bija literatūra. Mākslinieks daudz lasīja, uzturēja kontaktus ar literātiem, kā arī portretēja rakstniekus un viņu radītos tēlus.

Paralēli šiem aspektiem mākslinieka saistību ar literatūru var saskatīt arī grāmatu ilustrāciju radīšanā. Ilustrēto grāmatu amplitūda ir plaša: antīkās literatūras darbi (Homēra „Īliāda” (1961) un „Odiseja” (1967), „Sengrieķu traģēdijas” (1975), Eiripīda „Traģēdijas” (1984)), latviešu autoru dzejas grāmatas (Mirdzas Ķempes „Gaisma akmenī” (1967), Imanta Ziedoņa „Taureņu uzbrukums” (1988), Māra Čaklā „Labrīt, Heraklīt!” (1989)), ārzemju autoru dzejas izlases (franču mūsdienu dzejas izlase

Kurts Frīdrihsons. Akvarelis (Homērs. „Īliāda”), 1961

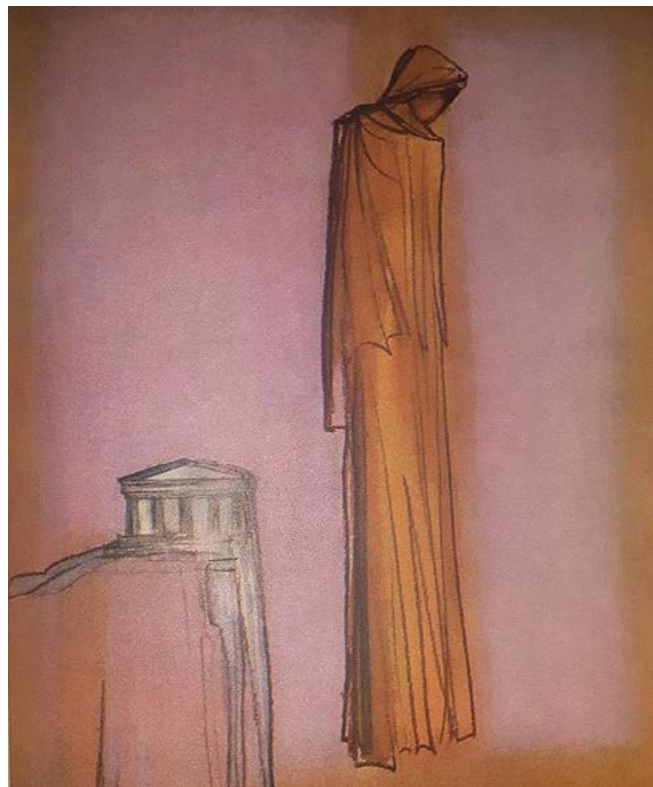

KF
SADOM

Kurts Frīdrihsons. Flomāsteru zīmējums (Imants Ziedonis, Kurts Frīdrihsons. „Pasāžas”), 1985

„Es tevi turpinu” (1970), turku mūsdienu dzejas izlase „Baložu pilni pagalmi” (1988)). Ilustrējot grāmatas, Frīdrihsons galvenokārt izmantoja viņam ierastās tehnikas – akvareli un flomāsterus, mākslinieks necentās atspoguļot vai vizualizēt rakstīto tekstu, bet ļāva tam būt par impulsu jauna mākslas darba radīšanā. Daudzkārt Frīdrihsona ilustrācijas iegūst patstāvīga mākslas darba vērtību, nevis kalpojot tekstam, bet korelējot ar to. Uz šo aspektu norāda arī Pēteris Pētersons: „Vai Frīdrihsons ir ilustrators? Nē. Viņš uztvēris autoru domu, raksta ar krāsām savu variāciju par autora tēmu, kā to dara komponisti. Starp rakstnieka teikto un mākslinieka akvarelēto ir zināma harmonija, tur pastāv arī dažas disonanses, kas tāpat ietilpst mūsdienu polifonijā, rodas jauns spriegums, to kopā lasot un skatot. Tie ir Frīdrihsona akordi.”¹

Viens no nozīmīgākajiem Frīdrihsona devumiem grāmatu mākslā ir ilustrācijas antīko laiku darbiem. Antīkā tematika, Senās Grieķijas skaistuma ideāla meklējumi interesēja mākslinieku vēl pirms darba ar šiem izdevumiem. Tā bija viņam tuva, intuitīvi izjusta, caur vizuālajiem materiāliem un literatūru apgūta pasaule. Par neviltotu mākslinieka interesi liecina fakts, ka Īliādas tēmai Frīdrihsons veltīja vairāk nekā 250 akvareļus, no kuriem 24 tika ievietoti izdevumā.² Frīdrihsons veidojis eposa varoņu portretus ar masīviem, izteiktiem

Kurts Frīdrihsons. Akvarelis („Sengrieķu traģēdijas”), 1984

sejas vaibstiem, individuālu nokrāsu, katram piešķirot izvēlēto toņu gammu un tās nianšes. Gaišbrūnos toņos ar pelēkām nokrāsām gleznotais Ahilleja profils ir pilns drosmes un apņēmības. Hektora vaibstos, kas ietērpti zaļganpelēkos toņos ar spoži dzeltenu saules staru atblāzmu sejā, jaušama varoņa pienākumu apziņa, kas balstīta uz bezierunu izpratni par principu un tikumu ievērošanu. Frīdrihsons izmanto akvareļtehnikai piemītošo dzidrumu un vieglumu, panākot iespaidu, ka varoņu sejās atspīd pārdabisks, pārļaičīgs mirdzums. Masīvie sejas vaibsti, kas konturēti ar smagnējām līnijām, niansētais, mirdzošais kolorīts atklāj antīko dievu un varoņu pārdabisko spēku, kas nepārtraukti mijas ar cilvēciskām kaislībām un likteni.

Tas, ka mākslinieks sniedza savu izpratni par eposu un tā varoņiem, nevis paļāvās uz jau iestrādātiem paņēmieniem, radīja pretrunīgas atsauksmes. Par „Īliādas” ilustrācijām presē izraisījās polemika. Valodnieks Jānis Loja norādīja, ka „Frīdrihsona ilustrācijas pārsteidz ar savu neglītumu, tajās nav manāms nekas no sengrieķu skaistuma. [...] Nesaprotami un neattaisnojami, ka senlaiku rakstniekam dod pārmoderniskas ilustrācijas”.³ Savukārt grieķu rakstnieks Petrs Antejs, atbildot uz Lojas kritiku, rakstīja: „Pēc manām domām, K. Frīdrihsons ar liela un īsta mākslinieka drosmi atradis tādas tēlošanas paņēmienus, lai mūsu priekšā atdzimtu antīko tēlu vaibsti. Viņš izmanto balto krāsu, apgaismo to ar mūsu zilajām debesīm, dedzināto mālu krāsai pieliek okeru un tādu zaļumu, kas šķiet ņemts no tūkstošgadu veca vara, neaizmirdams violeto nokrāsu, un mūsu acu priekšā no jauna atdzimst nemirstīgie tēli. Mākslinieks

Kurts Frīdrihsons. Flomāsteru zīmējums (Eiripīds. „Traģēdijas”), 1984

Kurts Frīdrihsons. Flomāsteru zīmējums (Imants Ziedonis. „Taurēņu uzbrukums”), 1988

atdzīvina vienotas antīkās pasaules episko skaistumu tā monumentālajā būtībā, nevis jaunklasīcisma izpušķotībā, kas diemžēl bojājusi gaumi daudziem cilvēkiem. Ne visi spēj redzēt antīko pasauli tā, kā to redz K. Frīdrihsons – skarbu, bet arī patiesi cēlu, akmeņainu, bet ar marmora daili.”⁴ Līdzīgu koncepciju – attēlojot varoņu portretus – Frīdrihsons īsteno, veidojot ilustrācijas Eiripīda “Traģēdijām”, tikai šajā gadījumā mirdzošā akvareļa vietā stājas flomāsteru līniju ritmi. Portreti ir abstrahēti no antīkās pasaules un nav saistīti ar kādu konkrētu vidi, noteikta laika vai telpas robežām. Tie atspoguļo Eiripīda aprakstītās vispārcilvēciskās kaislības un traģēdijas, kas daudzkārt dzimst cilvēka plašajā, pretrunām pilnajā jūtu dzīvē, nevis rodas ārēju apstākļu ietekmē.

Kā divu radošu personību veiksmīga sadarbība jāakcentē Imanta Ziedoņa un Kurta Frīdrihsona kopdarbs “Pasāžas”. 1976. gadā Aizrobežu mākslas muzejā notika Frīdrihsona izstāde, kurā varēja apskatīt aptuveni 400 flomāsteru tehnikā izpildītus darbus, kurus papildināja Ziedoņa teksti. Abu mākslinieku sadarbības rezultāts tika apkopots grāmatā „Pasāžas”, kas izdota 1985. gadā. Strādājot ar šo ieceri, Frīdrihsons pakāpeniski radīja vairāk nekā tūkstoš darbu, grāmatai tika atlasīts nepilns simts. Grāmatas priekšvārdā Frīdrihsons raksta: „Šis daudzo gadu darbs veidojies līdzīgi dzintaram. Tad, kad tam pievienojās Imants Ziedonis, bija jau gatavas kādas tūkstoš pasāžas.”⁵ Pasāžas parādās jau akvareļglezniecībā izkoptie, Frīdrihsona izteiksmei raksturīgie vertikāli deformētie cilvēku stāvi, kurus caurauž līniju ritmi un

krāsu pārejas, kā arī apcerē iegrimušie, resignētie ar līniju dzislojumu pildītie portreti un stilizēti vides elementi. Nozīmīga loma mākslinieka izteiksmē ir līnijai, tā izmantota gan kā fragmentārs, vietām gaistošs, nenoslēgts apjomu konturējums, gan plūstošs triepienvēda elements, gan tēlu un objektu ģeometrizāciju paspilgtinošs elements. Kompozīcijās dominē fragmentārisms, nereti tēli iznirst no lapas malas vai ir nenoslēgti un izplūst flomāsteru līnijās. Līdzīga tuvošanās veselumam ar daļas, fragmenta palīdzību īstenojas arī Ziedoņa tekstos. Nozīmīgi, ka teksti neizskaidro flomāsteru zīmējumus vai zīmējumi tekstus, svarīgs ir abu elementu satikšanās punkts, kurā eksistē katra pasāža.

Šie ir tikai daži no piemēriem, kas atklāj Frīdrihsona pieeju grāmatu mākslai. Lai apjaustu mākslinieka veikumu šajā sfērā, aicinu iepazīties ar mākslinieka ilustrētajiem izdevumiem, kas pieejami Latvijas Universitātes Bibliotēkas krājumā.

Atsauces

- 1 Pētersons, Pēteris. Frīdrihsona akordi. *Literatūra un Māksla*. 1971, 4. septembris. 8.lpp.
- 2 Ievakalns, R. Sociālistiska sabiedrība un radoša individualitāte: Saruna ar Kurtu Frīdrihsonu. *Dzimtenes Balss*. 1962, Nr.19. 4.lpp.
- 3 Loja, Jānis. Par „Iliādu” un „Odiseju” latviešu valodā. *Karogs*. 1968, Nr.7. 157.lpp.
- 4 Antejs, Petrs. Par „Iliādas” un „Odisejas” latvisko izdevumu. *Karogs*. 1968, Nr.8. 148.lpp.
- 5 Frīdrihsons, Kurts, Imants Ziedonis. *Pasāžas*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2011. 7.lpp.